

การเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรพื้นที่สูงท่ามกลางการรุกของพืชพาณิชย์: กรณีศึกษาการปลูกมะเขือเทศเพื่อการค้าที่บ้านนาฟอนและบ้านแม่ต๋อมบน จังหวัดเชียงใหม่¹

จิรวัดณ์ รักชาติ^a

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้นำเสนอภาพการเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรพื้นที่สูงของจังหวัดเชียงใหม่ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องหลังจากขยายพื้นที่ผลิตและการค้ามะเขือเทศตั้งแต่ปีพ.ศ. 2523 เป็นต้นมา ผู้วิจัยเก็บข้อมูลที่บ้านนาฟอนบนพื้นที่สูง 2 แห่งของจังหวัดเชียงใหม่ คือ บ้านนาฟอนและบ้านแม่ต๋อม โดยใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึกกับชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านรวม 20 คน (ผู้นำหมู่บ้านและผู้ปลูกมะเขือเทศ) และใช้แบบสำรวจเกี่ยวกับวิธีการผลิตและการค้ามะเขือเทศสำหรับเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างทั้งสองหมู่บ้านรวม 142 ครัวเรือน (บ้านนาฟอน 81 ครัวเรือน และบ้านแม่ต๋อมบน 61 ครัวเรือน) ผลการวิจัยพบว่าการขยายพื้นที่ปลูกมะเขือเทศในหมู่บ้านทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตและการจัดการแรงงานอย่างซับซ้อน กล่าวคือ การปลูกข้าวไร่นาบนพื้นที่เชิงเขารวมถึงเขตป่ารอบหมู่บ้านและการปลูกข้าวนาปีลดลงอย่างมาก เกษตรกรที่มีทุนและมีที่ดินมากมักจ้างแรงงานนอกหมู่บ้านมาปลูกข้าวนาปีแทน ขณะที่เจ้าของที่ดินจะลงทุนปลูกมะเขือเทศบนพื้นที่เชิงเขารอบหมู่บ้าน

คำสำคัญ การเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตร การผลิตและการค้ามะเขือเทศ การปรับโครงสร้างการผลิตและแรงงาน ชาวลัวะ ชาวกะเหรี่ยง

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่อง “การกลายเป็น ‘ผู้ประกอบการ’ ของชาวลัวะบนพื้นที่สูง: กรณีศึกษาชาวลัวะบ้านนาฟอน อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่” ที่ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการร่วมให้ทุนปริญญาเอก 50 ปี – มช. ระหว่างมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และส่วนงาน และบทความนี้ปรับปรุงจากบทความนำเสนอเป็นภาษาอังกฤษเรื่อง *From Highland Tomatoes to Lowland Markets: Highland Agriculture Restructuring and Power in Thailand Tomatoes Commodity Network* ที่นำเสนอใน “13th International Conference on Thai Studies, 15 – 18 July 2017, Chiang Mai, Thailand

^a นักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ E-mail: Jira_r@hotmail.com
วันที่รับบทความ: 10 พฤษภาคม 2561 วันที่แก้ไขบทความ: 15 สิงหาคม 2561 และวันตอบรับบทความ: 16 สิงหาคม 2561

Highland Agrarian Transition Amidst the Invasion of Commercial Plants: A Study of Tomato Planting in Ban Na Fon and Ban Mae Tom Bon, Chiang Mai Province¹

Jirawat Rugchat^a

Abstract

This article aims to examine highland agrarian transition in Chiang Mai province after tomato growing areas have been extended since the late 1970s. The researcher selected two highland villages, Ban Na Fon and Ban Mae Tom Bon, as study villages. The in-depth interviews with 20 villagers (village leaders and tomato growers) and the survey with 142 household samples (Ban Na Fon 81 households, Ban Mae Tom Bon 61 households) have been applied to understand the village history, tomato producing and trading. The result indicated that the expansion of tomato cultivating areas in the study areas have caused the changes of production structure and labor management. Upland and irrigated rice growing were extremely degraded. Rich farmers and land lords have preferred to employ labors for irrigated rice growing, meanwhile they have grown tomato in highland around villages.

Keywords: Agrarian Transition, Tomato Producing and Trading, Agriculture Production and Labor Restructuring, Lua, Karen

¹ This article belongs to PhD thesis in title “Transformation to “Entrepreneur” of Lua Highlanders: A Case Study of Lua Ban Ba Fon in Hot District, Chiang Mai Province” which is supported by A CMU 50th Anniversary Ph.D. Grant from Chiang Mai University. In addition, It is developed from English paper presentation in title “From Highland Tomatoes to Lowland Markets: Highland Agriculture Restructuring and Power in Thailand Tomatoes Commodity Network” which presented in 13th International Conference on Thai Studies, 15 – 18 July 2017, Chiang Mai, Thailand

^aPh.D Candidate (Sociology and Anthropology) Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University, E-mail: Jira_r@hotmail.com
Received: 10 May 2018, **Revised:** 15 August 2018, **Accepted:** 16 August 2018

บทนำ

ขณะที่งานศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์หลายชิ้นบ่งชี้ว่าชาวลาเวและกะเหรี่ยงบนพื้นที่สูงของประเทศไทยมักยากจน เป็นหนี้ ใช้ชีวิตเรียบง่าย พอมีพอกิน และมีชีวิตที่เกี่ยวพันกับการปลูกข้าวไร่บริเวณเชิงเขา (Kunstadter, 1978; Katephrom, 1998; Yamabhai, 2013) แต่จากการสำรวจที่บ้านนาฟอนและบ้านแม่ต๋อมบนซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวลาเวและชาวกะเหรี่ยงที่อยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดเชียงใหม่ระหว่างปี พ.ศ. 2559 – 2561 กลับพบข้อมูลที่ตรงข้ามกับผลการศึกษาข้างต้น เพราะคนในหมู่บ้านเหล่านี้ใช้ชีวิตแบบคนพื้นราบ ครอบครองสิ่งอำนวยความสะดวกราคาแพงหลายชนิด เช่น โทรทัศน์จอแบน โทรศัพท์มือถือรุ่นใหม่ คอมพิวเตอร์ รถปิกอัพ ชาวบ้านหลายครอบครัวติดตั้งอินเทอร์เน็ตไร้สายในบ้าน บางรายใช้บริการเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตผ่านโทรศัพท์มือถือรุ่นใหม่เพื่อดูข่าวและติดต่อกับญาติในต่างจังหวัด ทั้งยังพบว่าชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านนิยมปลูกมะเขือเทศ (และพืชพาณิชย์อื่น เช่น พริก กะหล่ำปลี) เฉลี่ยปีละ 2 – 3 รอบ เพื่อส่งขายให้กับพ่อค้าตลาดพื้นราบหลายแห่ง เช่น ตลาดไท ตลาดสี่มุมเมือง ปากคลองตลาด ตลาดเมืองใหม่ ฯลฯ และได้รับรายได้เงินสดจำนวนมากจากการค้าขายมะเขือเทศ

ความเปลี่ยนแปลงด้านการผลิตและเศรษฐกิจของชาวบ้านบนพื้นที่สูงทั้งสองหมู่บ้านด้านหนึ่งเกิดจากผลการขยายพื้นที่ปลูกมะเขือเทศบนพื้นที่สูงตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา ในช่วงเวลานั้นเกษตรกรทั้งสองหมู่บ้านเริ่มขยายที่ดินทำกินของตนให้กว้างขึ้นเพื่อปลูกมะเขือเทศและปลูกกันมากจนกระทั่งมะเขือเทศได้กลายเป็นเหมือนพืชประจำถิ่น ข้อมูลเกี่ยวกับการปลูกมะเขือเทศของสำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2560 ยืนยันว่า อำเภอฮอดและอมก๋อยเป็นพื้นที่ปลูกมะเขือเทศอันดับหนึ่งของเชียงใหม่โดยมีพื้นที่ปลูกมะเขือเทศเฉพาะสองอำเภอรวมกันถึง 2,621 ไร่ ขณะที่พื้นที่ปลูกมะเขือเทศทั้งจังหวัดคือ 3,292 ไร่ และผลผลิตมะเขือเทศจากอำเภอฮอดและอมก๋อยรวมกันคือ 4,049 ตัน ขณะที่ผลผลิตมะเขือเทศโดยรวมของเชียงใหม่คือ 4,169 ตัน ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลการปลูกมะเขือเทศของจังหวัดเชียงใหม่ 17 ปีย้อนหลัง (พ.ศ. 2544 – 2560) พบว่า พื้นที่ปลูกมะเขือเทศของจังหวัดเชียงใหม่กว่าร้อยละ 90 อยู่ในอำเภอฮอดและอมก๋อย ผลผลิตมะเขือเทศในตลาดกว่าร้อยละ 80 ก็เป็นผลผลิตจากทั้งสองอำเภอนี้ (Chiang Mai Provincial Agricultural Extension Office, 2017) แม้ว่าผลผลิตที่ส่งไปขายในตลาดพื้นราบแต่ละครั้งจะได้ค่าตอบแทนไม่แน่นอน แต่จากการสอบถามชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านมักได้คำตอบเหมือนกันว่า การปลูกและค้าขายมะเขือเทศสร้างรายได้เงินสดให้กับผู้ปลูกเฉลี่ยปีละหลายหมื่นจนถึงหลายแสนบาท ซึ่งชาวบ้านก็นำรายได้เหล่านี้มาซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกราคาแพง รวมถึงเป็นทุนส่งลูกหลานไปเรียนหนังสือที่ตัวเมืองใหญ่ เช่น เชียงใหม่ กรุงเทพฯ เป็นต้น แต่ขณะเดียวกันการขยายพื้นที่ปลูกมะเขือเทศในทั้งสองหมู่บ้าน (รวมถึงพื้นที่อื่นของอำเภอฮอดและอมก๋อย) ก็ได้ทำให้เกิดผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงขึ้นอีกหลายมิติ โดยเฉพาะการปรับโครงสร้างการผลิตจากการปลูกข้าวนาปีในที่ราบและปลูกข้าวไร่บนเชิงเขารอบหมู่บ้านกลายเป็นการปลูกมะเขือเทศเพื่อการค้าแทบทุกพื้นที่ที่หมู่บ้าน นอกจากนี้การเติบโตของการปลูกและการค้ามะเขือเทศในพื้นที่ก็ยิ่งทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการจัดการแรงงานภาคเกษตรอย่างซับซ้อน

บทความนี้มุ่งตั้งคำถามถึงผลกระทบจากการเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรบนพื้นที่สูงและการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเข้าสู่การปลูกพืชพาณิชย์ของหมู่บ้านบนพื้นที่สูงในกรณีของบ้านนาพอนและบ้านแม่ต๋อมบน จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีสมมุติฐานว่า การขยายพื้นที่ปลูग्มะเขือเทศเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้นของทั้งสองหมู่บ้านได้ทำให้เกิดผลกระทบกับผู้คนบนพื้นที่สูงทั้งในด้านวิถีชีวิตและความเปลี่ยนแปลงอีกหลายมิติโดยเฉพาะการปรับโครงสร้างการผลิตจากเดิมที่เกษตรกรชาวไร่และชาวคะเหียงให้ความสำคัญกับการปลูกข้าวนาปีในที่ราบและปลูกข้าวไร่บนเชิงเขาครอบหมู่บ้านกลายเป็นการมุ่งให้ความสำคัญกับการปลูग्มะเขือเทศเพื่อการค้าแทบทุกพื้นที่ทั่วหมู่บ้าน นอกจากนี้การขยายพื้นที่ปลูग्และการเติบโตของการค้ามะเขือเทศทั้งสองหมู่บ้านก็ยังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการจัดการแรงงานเพื่อปลูग्พืชอย่างซับซ้อน ซึ่งผลการศึกษาในประเด็นดังกล่าวอาจสะท้อนให้เห็นภาพความเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตรพื้นที่สูงอีกหลายแห่งในภาคเหนือที่กำลังมีทิศทางการเปลี่ยนแปลงไปในแนวทางเดียวกันกับหมู่บ้านกรณีศึกษาทั้งสองแห่งและยังทำให้เกิดคำถามตามมาว่าสังคมเกษตรพื้นที่สูงกำลังจะเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ความเป็นเมืองและความทันสมัยอย่างไร? สังคมไทยจะรับมือกับความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้อย่างไร? เนื้อหาของบทความแบ่งเป็น 5 ส่วน ได้แก่ **ส่วนที่หนึ่ง** การทบทวนกรอบคิดเรื่องการเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรกับการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตและการจัดการแรงงาน **ส่วนที่สอง** วัตถุประสงค์การวิจัย วิจัย การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลและพื้นที่วิจัย **ส่วนที่สาม** อธิบายผลการวิจัย **ส่วนที่สี่** อภิปรายผลและข้อถกเถียงบางประการ และ**ส่วนที่ห้า** สรุปและข้อเสนอแนะ

กรอบคิดเรื่องการเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรกับการเปลี่ยนวิธีการผลิตและการจัดการแรงงาน

อิทธิพลของวิถีคิดเรื่องการแบ่งสังคมออกเป็นสังคมเมืองกับชนบทและความพยายามทำให้สังคมเมืองกลายเป็นตัวแบบแห่งการพัฒนาสังคมชนบทได้ทำให้เกิดการพัฒนากรอบคิดว่าด้วยเรื่องการเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตร (agrarian transition) ที่ได้นำมาใช้อธิบายเงื่อนไขและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมเกษตรอย่างกว้างขวาง (Rigg, 2001; Drahmoune, 2013) กรอบคิดดังกล่าวให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนรูปแบบจากสังคมเกษตรแบบยังชีพที่พึ่งพิงการผลิตทางการเกษตรและโครงสร้างสังคมชนบทไปสู่สังคมเมืองและสังคมอุตสาหกรรมที่การผลิตวางอยู่พื้นฐานของการพึ่งพิงตลาด โดยกระบวนการเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรเกิดขึ้นหลายมิติ ได้แก่ การผลิตอย่างเข้มข้นและการขยายพื้นที่ผลิต การผสมผสานกับระบบตลาด การกลายเป็นเมืองและอุตสาหกรรม การเคลื่อนย้ายประชากร การควบคุมมาตรฐานที่เข้มงวด การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม (Koninck, 2004: 286) และการเปลี่ยนเข้าสู่สังคมผู้ประกอบการ (Satayanuruk, 2017)

การเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรเกิดจากความเปลี่ยนแปลง 2 ลักษณะ คือ ผลจากโครงสร้างแนวตั้งและแนวนอน โดยงานศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมที่มีการผลิตแบบยังชีพไปสู่สังคมเมืองหรือสังคมเกษตรสมัยใหม่ที่มีการผลิตแบบอุตสาหกรรมต่างชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตร

ในชนบทอาจเกิดจากเงื่อนไขจากด้านบนหรือโครงสร้างแนวตั้ง (agrarian transition from above) อันเกิดจากรัฐและทุนที่เข้าไปส่งเสริมหรือผลักดันให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้น ตัวอย่างเช่นงานศึกษาของ Das (2001) เรื่อง *Class, Capitalism and Agrarian Transition: A Critical Review of Some Recent Argument* อธิบายว่า การเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรในประเทศอินเดียเป็นกระบวนการที่เกิดจากโครงสร้างส่วนบน (effected from above) โดยรัฐบาลอินเดียได้ส่งเสริมและช่วยเหลือนายทุนผ่านการออกกฎหมายปฏิรูปที่ดินทำให้เจ้าของที่ดินจำนวนมากได้รับเงินชดเชยเพื่อเอาเงินไปลงทุนในภาคเกษตรและยังชี้ให้เห็นว่ารัฐได้กลายเป็นผู้นำการเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรในประเทศอินเดีย เช่นเดียวกับงานศึกษาของ Zhang (2012) เรื่อง *The Political Economy of Contract Farming in China's Agrarian Transition* ก็อธิบายว่า การเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรของคนชนบทประเทศจีนเข้าสู่การผลิตในระบบเกษตรพันธสัญญากับบริษัทธุรกิจเกษตรโดยมีรัฐบาลจีนเป็นกลไกขับเคลื่อน

ขณะที่การเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรที่เกิดจากข้างล่างหรือโครงสร้างในชุมชน (agrarian transition from below) มักอธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรเกิดจากคนในชุมชนเป็นผู้กระทำและในบางกรณีอาจพบเห็นได้จากการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีพของคนชนบท ดังเช่นงานศึกษาของ Manivong (2014) เรื่อง *Agrarian Transition in Lowland Southern Laos: Implications for Rural Livelihoods* ที่ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวลาวตอนใต้ซึ่งเปลี่ยนรูปแบบการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น เช่น ทำงานนอกฟาร์ม ไร่จ้าง รวมถึงการเป็นแรงงานรับจ้างในประเทศไทย อันเนื่องจากการขยายพื้นที่เพาะปลูกพืชมีข้อจำกัดและค่าแรงในประเทศลาวมีราคาถูก

นอกจากนั้นการทบทวนงานศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรยังพบว่า การเปลี่ยนจากการผลิตแบบยังชีพเข้าสู่สังคมที่เน้นทุนเป็นตัวขับเคลื่อนในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำให้เกิดข้อถกเถียงเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ของแรงงานอย่างรุนแรง งานศึกษาของ Stoler (1989) เรื่อง *Rice Harvesting in Kali Loro: A Study of Class and Labor Relation in Rural Java* แสดงให้เห็นว่าการปลูกข้าวเพื่อการค้าในที่นาขนาดใหญ่ของหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่เกาะชวา ประเทศอินโดนีเซีย ทำให้ต้องปรับเปลี่ยนวิถีการเกี่ยวข้าวจากการใช้แรงงานครัวเรือนและญาติมิตรมาช่วยเหลือกลายเป็นการจ้างแรงงานนอกหมู่บ้านเข้ามารับเหมาเก็บเกี่ยวแทน นอกจากนั้นเจ้าของนายังปรับเปลี่ยนรูปแบบจากการจ่ายค่าตอบแทนเป็นข้าวเปลือกที่พิจารณาบนฐานความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของนากับผู้มาช่วยมาเป็น การจ่ายค่าจ้างด้วยเงินสดแทน เช่นเดียวกับงานศึกษาของ Ganjanapan (1989) เรื่อง *Conflicts Over the Deployment and Control of Labor in a Northern Thai Village* ก็อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่การปลูกพืชพาณิชย์ของหมู่บ้านในอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงการจ้างงานอย่างรุนแรง แรงงานเอามือเอาริ้วถูกนำมาใช้เฉพาะบางช่วงเวลา เช่น ถอนกล้า ดำนา ขณะที่ในช่วงเวลาเกี่ยวข้าวเจ้าของนาที่ร่ำรวยมักจ้างแรงงานรับจ้างซึ่งทำให้เจ้าของนาได้เปรียบในการใช้แรงงานมากขึ้น นอกจากนั้นงานศึกษาชิ้นนี้ยังอธิบายถึงการจ้างงานในภาคเกษตรอีกหลายรูปแบบ เช่น การจ้างร้อยถอน การช่วยเอาข้าว การจ้างเหมา ถึงแม้ว่างานศึกษาทั้งสองของ Stoler และ Ganjanapan

จะเป็นงานศึกษาที่ผ่านมากกว่าสองทศวรรษแล้ว แต่ทว่าความขัดแย้งเรื่องแรงงานและปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของแรงงานในภาคเกษตรเช่นนี้ก็ยังคงพบเห็นได้จนถึงทุกวันนี้

ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรเพื่อยังชีพไปสู่สังคมเกษตรที่เน้นการผลิตพืชพาณิชย์เพื่อการค้า นอกจากจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีการผลิต ชนิดของพืชที่ปลูกและวิธีการเพาะปลูกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้แล้ว การเปลี่ยนผ่านดังกล่าวก็ยังทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านการจัดการแรงงานหลากหลายรูปแบบซึ่งแต่ละรูปแบบอาจมีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละพื้นที่

วิธีการวิจัยและพื้นที่ศึกษา

วิธีการเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลระหว่างเดือนมกราคม 2559 จนถึงมีนาคม 2561 โดยเลือกหมู่บ้านบนพื้นที่สูง 2 แห่งในจังหวัดเชียงใหม่เป็นพื้นที่ศึกษา คือ บ้านนาพอนและบ้านแม่ต๋อมบน สำหรับการเก็บข้อมูลภาคสนามนั้น ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูล 3 รูปแบบ **หนึ่ง** ผู้วิจัยสัมภาษณ์เชิงลึกกับทั้งผู้นำหมู่บ้านและเกษตรกรบ้านนาพอนและบ้านแม่ต๋อมบน รวม 20 คน ในประเด็นต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ชุมชน วิถีการผลิตบนพื้นที่สูง ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ การปลูกและการค้ามะเขือเทศ **สอง** สัมภาษณ์การผลิตของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกมะเขือเทศด้วย “แบบสำรวจวิถีการผลิตและการค้ามะเขือเทศ” ซึ่งผู้วิจัยสอบถามตัวแทนครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจากทั้งสองหมู่บ้านรวม 142 ครัวเรือน (บ้านนาพอน 81 ครัวเรือน และบ้านแม่ต๋อมบน 61 ครัวเรือน) ด้วยวิธีการสุ่มอย่างง่าย **สาม** ผู้วิจัยเก็บข้อมูลในประเด็นเรื่องพืชเศรษฐกิจจากเจ้าหน้าที่รัฐ 3 หน่วยงาน คือ เทศบาลตำบลป่อหลวง สำนักงานเกษตรอำเภอฮอด และอมก๋อย

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ข้อมูลในประเด็นเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของวิถีการเกษตรบนพื้นที่สูงสู่การปลูกมะเขือเทศเพื่อการผลิตและการค้าอย่างเข้มข้น รวมถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวโดยเฉพาะในประเด็นการปรับโครงสร้างการผลิตและแรงงาน

พื้นที่ศึกษา

1) **บ้านนาพอน** หมู่ 4 ตำบลป่อหลวง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ในเขตปกครองของเทศบาลตำบลป่อหลวง มีประชากร 336 ครัวเรือน 1,410 คน ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ ผลผลิตหลักของหมู่บ้าน คือ มะเขือเทศ กะหล่ำปลี และพริก (Baulaung Municipal District, 2016) หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ทางทิศใต้ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ราว 150 กิโลเมตร พื้นที่เพาะปลูกส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ช่วงตั้งบ้านเรือนในยุคแรกปีพ.ศ. 2399 ชาวลัวะอาศัยอยู่บริเวณที่ราบริมลำห้วยเพื่อปลูกข้าวนาปีโดยพันธุ์ข้าวนาปีที่นิยมปลูกคือข้าวเมืองปอน ต่อมาชาวลัวะจากบ้านป่อหลวงก็อพยพตามมาอย่างต่อเนื่องจนทำให้หมู่บ้านขยายตัวออกไปทั้งทางด้านทิศเหนือและทิศตะวันออก แต่ด้วยพื้นที่ราบริมลำ

ห้วยที่มีจำกัดและถูกรอบครองโดยตระกูลของผู้นำหมู่บ้าน ทำให้ชาวลัวะผู้มาใหม่หรือผู้สร้างครอบครัวใหม่จำเป็นต้องเข้าไปบุกเบิกพื้นที่ป่าบริเวณเชิงเขารอบหมู่บ้านเพื่อปลูกข้าวไร่ในฤดูฝนและใช้ระบบเกษตรแบบไร่หมุนเวียน

ชาวลัวะบ้านนาฟอนเป็นคนกลุ่มแรก ๆ ที่หันมาปลูกมะเขือเทศเพื่อการค้าตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา ปัจจุบันหมู่บ้านนี้กลายเป็นศูนย์กลางการค้ามะเขือเทศและมีโกดังรวบรวมผลผลิตมะเขือเทศ (หรือผลผลิตอื่น) ที่จดทะเบียนอย่างถูกต้องกับเทศบาลตำบลบ่อหลวงจำนวน 19 โกดัง (Baulaung Municipal District, 2017) นอกจากนั้นบ้านนาฟอนยังกลายเป็นหมู่บ้านที่รวบรวมมะเขือเทศจากหมู่บ้านใกล้เคียงในเขตอำเภอฮอด เช่น บ้านแม่ลายเหนือ บ้านแม่ลายใต้ บ้านพุย บ้านขุน บ้านกัวลม บ้านบ่อหลวง และอำเภออมก๋อย เช่น บ้านแม่ต๋อมบน บ้านตุงลอย บ้านหนองกระทิง บ้านแม่่างขาง รวมถึงอีกหลายหมู่บ้านในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน

2) **บ้านแม่ต๋อมบน** หมู่ 13 ตำบลอมก๋อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลอมก๋อย พื้นที่เพาะปลูกส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สูงที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติอมก๋อย หมู่บ้านแห่งนี้มีประชากร 334 หลังคาเรือน รวม 1,081 คน ส่วนใหญ่เป็นชาวกะเหรี่ยง (Omkoï Tambon Administrative Organization, 2016) บ้านแม่ต๋อมบนอยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ราว 170 กิโลเมตร และอยู่ทางทิศใต้ห่างจากบ้านนาฟอนราว 20 กิโลเมตร ด้วยข้อจำกัดด้านพื้นที่ราบสำหรับปลูกข้าวนาปีจึงทำให้ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ต๋อมบนแต่ละครอบครัวบุกเบิกพื้นที่ใหม่ตามแนวเขตป่าและเชิงเขา รอบหมู่บ้านเพื่อปลูกข้าวไร่ในฤดูฝนตามระบบพืชหมุนเวียน พันธุ์ข้าวนาปีที่นิยมปลูกคือข้าวลาย ซึ่งเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่มีเมล็ดสั้น ปลูกง่าย ทน และให้ผลผลิตเร็ว ต้นทศวรรษที่ 2530 ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ต๋อมบนเริ่มหันมาปลูกมะเขือเทศเพื่อการค้าแทนการปลูกข้าวไร่บนพื้นที่ดอย ซึ่งจากการสำรวจด้วยแบบสำรวจวิถีการผลิตและการค้ามะเขือเทศที่ผู้วิจัยได้จัดทำขึ้นและการสอบถามจากผู้นำหมู่บ้านพบว่า ปัจจุบันชาวบ้านแม่ต๋อมบนร้อยละ 80 นิยมปลูกมะเขือเทศเพื่อขายเป็นรายได้หลัก

การปรับโครงสร้างการผลิตและการจัดการแรงงานท่ามกลางการขยายพื้นที่ปลูกมะเขือเทศ

ในส่วนนี้เป็นการนำเสนอผลการศึกษาที่ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นสำคัญ คือ 1) การจัดการที่ดินที่เข้มข้นตลอดปีและการปรับโครงสร้างการผลิตบนพื้นที่สูง และ 2) การปรับเปลี่ยนโครงสร้างแรงงานในการผลิตบนพื้นที่สูง

ประเด็นที่หนึ่ง การจัดการที่ดินอย่างเข้มข้นตลอดปีและการปรับโครงสร้างการผลิตบนพื้นที่สูง วิถีการผลิตบนพื้นที่สูงก่อนปี.ศ. 2520

ก่อนปี.ศ. 2520 ชาวลัวะบ้านนาฟอนและชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ต๋อมบนมีฐานะยากจน หลายครอบครัวขาดแคลนอาหารบริโภคที่เพียงพอดังนั้นคนในครอบครัวจึงต้องช่วยกันถางป่าและปลูกข้าวไร่ในฤดูฝน หากครอบครัวใดมีพื้นที่ริมลำห้วยก็จะปลูกข้าวนาปีควบคู่ไปด้วยเพื่อเป็นหลักประกันว่าครอบครัว

ของตนจะมีข้าวพอกินตลอดปี สำหรับชาวลัวะบ้านนาพอนแล้วข้าวเมืองปอนเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่นิยมปลูกเป็นอย่างมากซึ่งต่างจากชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ต๋อมบนที่นิยมปลูกข้าวสาย

ราวเดือนมกราคมหรือกุมภาพันธ์ของทุกปีชาวลัวะและชาวกะเหรี่ยงทั้งสองหมู่บ้านจะต้องบุกเบิกและแผ้วถางที่ดินเชิงเขารอบหมู่บ้านเพื่อปลูกข้าวไร่ พวกเขาต้องอาศัยแรงงานครอบครัวช่วยกันโค่นต้นไม้และถางพื้นที่แนวเชิงเขา เดือนมีนาคมและเมษายนจะเผาไร่และกำจัดศัตรูพืชเพื่อเตรียมดินปลูกข้าวไร่ เข้าสู่ช่วงเดือนพฤษภาคมถึงกรกฎาคมจึงเริ่มปลูกข้าวไร่ หลังจากนั้นระหว่างเดือนสิงหาคมจนถึงกันยายนแต่ละครอบครัวจะต้องดูแลข้าวไร่ เมื่อข้าวไร่โตเต็มที่แล้วในเดือนตุลาคมหรือพฤศจิกายนจึงลงมือเก็บเกี่ยว แต่สำหรับบางครอบครัวที่มีพื้นที่นาอาจจะต้องทำงานหนักขึ้นเพราะต้องแบ่งแรงงานมาปลูก ดูแลและเกี่ยวข้าววนปีในช่วงเดือนมิถุนายนถึงธันวาคมไปด้วย (ดูตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ปฏิทินการปลูกพืชของชาวลัวะบ้านนาพอนและชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ต๋อมบนก่อนปีพ.ศ. 2520

พื้นที่	พืช	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ที่นา	ข้าว นาปี	พัก	พัก	พัก	พัก	พัก	ปลูก	ปลูก	ดูแล	ดูแล	ดูแล	เกี่ยว	เกี่ยว
ที่เชิง เขา	ข้าว ไร่	ตัดไม้	ตัดไม้	เผาไร่	เผาไร่	ปลูก	ปลูก	ปลูก	ดูแล	ดูแล	เกี่ยว	พัก	พัก

อย่างไรก็ตามแม้ว่าชาวบ้านแต่ละครอบครัวจะพยายามปลูกข้าวไร่กันอย่างเต็มที่ แต่ด้วยข้อจำกัดเรื่องสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินเชิงเขา ความลำบากในการบุกเบิกพื้นที่ป่าและการขาดแคลนแรงงานในการปลูก จึงทำให้ครอบครัวชาวลัวะบ้านนาพอนและชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ต๋อมบนยังคงขาดแคลนข้าวสำหรับบริโภคอย่างเพียงพอในครัวเรือน ดังนั้นครอบครัวใดที่มีข้าวไม่พอกินจะต้องไปเสาะหาข้าวเพิ่มด้วยการไปรับจ้างเกี่ยวข้าวในนาของผู้นำหมู่บ้านหรือคนรวยในหมู่บ้านเพื่อแลกกับส่วนแบ่งข้าวเปลือกเพียงเล็กน้อย สำหรับคนหนุ่มที่ร่างกายแข็งแรงก็จะออกไปเป็นลูกหาบ (ลูกจ้างแบกหามสัมภาระหรือสินค้า) และเดินทางไปกับคาราวานพ่อค้าวัวต่างคราวละหลายวันเพื่อแลกกับค่าจ้างวันละ 5 บาท² (สัมภาษณ์นายหนู (นามสมมุติ), 10 มกราคม 2559; สัมภาษณ์นายมา (นามสมมุติ), 12 เมษายน 2559³)

² คาราวานพ่อค้าวัวต่างขบวนหนึ่งประกอบด้วยลูกหาบประมาณ 5 – 10 คน วัวประมาณ 15 – 20 ตัว คาราวานพ่อค้าวัวต่างจะบรรทุกสินค้าประเภทของป่า ข้าวและเกลือไปขายตามหมู่บ้านในเส้นทางการค้า การเดินทางแต่ละครั้งใช้ระยะเวลาเดินทางไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับสินค้า ระยะทางและสภาพเส้นทาง (อ่านเพิ่มเติมเรื่องพ่อค้าวัวต่างใน Choochat, 2002)

³ ชื่อชาวบ้านและเกษตรกรผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมดในบทความนี้เป็นชื่อสมมุติ

การเปลี่ยนรูปแบบการใช้ที่ดินและการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตบนพื้นที่สูงหลังปีพ.ศ. 2520

การขยายพื้นที่ปลูกมะเขือเทศทั้งอำเภอฮอดและออมก๋อยหลังปีพ.ศ. 2520 สร้างรายได้ให้กับชาวลัวะและชาวกะเหรี่ยงในหมู่บ้านพื้นที่ศึกษาเป็นอย่างมาก เพราะมะเขือเทศเป็นพืชล้มลุกที่สามารถปลูกขายได้อย่างน้อย 2 รอบต่อปี และสามารถสร้างรายได้รอบละ 20,000 – 30,000 บาทต่อไร่⁴ ด้วยรายได้ที่สูงเช่นนี้ทำให้ชาวลัวะและชาวกะเหรี่ยงทั้งสองหมู่บ้านสามารถสะสมทุนจนซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกราคาแพงได้หลายชนิด จากการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับการถือครองสิ่งอำนวยความสะดวกที่ใช้เป็นประจำในครอบครัวของชาวลัวะบ้านนาฟอน 81 ครัวเรือน และชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ต๋อมบน 61 ครัวเรือน ช่วงต้นปีพ.ศ. 2561 พบว่า กลุ่มตัวอย่างทั้ง 2 หมู่บ้านสามารถซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกราคาแพงในครัวเรือนหลายประเภท เช่น โทรทัศน์ ตู้เย็น เครื่องซักผ้า โทรศัพทมือถือ คอมพิวเตอร์/โน้ตบุค จักรยานยนต์ รถปิกอัพ เป็นต้น (ดูตารางที่ 2) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชาวลัวะและชาวกะเหรี่ยงบนพื้นที่สูงสามารถสะสมทุนเงินสดจำนวนมากเพื่อซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกราคาสูงมากมาย โดยเฉพาะโทรทัศน์ ตู้เย็น โทรศัพทมือถือ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างมีครอบครองในครัวเรือนสูงกว่าร้อยละ 90 กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 41.55 ใช้แอปพลิเคชันบนโทรศัพทมือถือหลายรูปแบบ อาทิ เฟสบุค ไลน์ ยูทูป ขณะที่กลุ่มตัวอย่างที่ถูกสำรวจร้อยละ 59.15 ครอบครองรถปิกอัพขับเคลื่อนสี่ล้อราคาหลายแสนบาทสำหรับเดินทางและขนส่งมะเขือเทศของตนเองออกสู่ตลาดหรือส่งให้กับพ่อค้าคนกลางในท้องถิ่น

ตารางที่ 2 สิ่งอำนวยความสะดวกที่ใช้เป็นประจำของชาวบ้านนาฟอนและบ้านแม่ต๋อมบน 142 ครัวเรือน

สิ่งอำนวยความสะดวก	บ้านนาฟอน (81 ครัวเรือน)	บ้านแม่ต๋อมบน (61 ครัวเรือน)	รวมทั้งสิ้น	
			จำนวน (142 ครัวเรือน)	ร้อยละ
โทรทัศน์	80	57	137	96.48
ตู้เย็น	81	47	128	90.14
เครื่องซักผ้า	51	23	74	52.11
โทรศัพทมือถือ*	80	61	141	99.29
การใช้แอปพลิเคชันผ่าน โทรศัพทมือถือ	36	23	59	41.55

⁴ ปีพ.ศ. 2527 ข้าราชการระดับปริญญาตรีที่ได้รับการบรรจุแต่งตั้งใหม่ได้รับเงินเดือนเพียง 3,000 บาทเท่านั้น ดังนั้นการปลูกและการค้ามะเขือเทศภายในระยะเวลา 3 เดือนและสามารถสร้างรายได้เงินสด 20,000 – 30,000 บาท จึงเป็นจำนวนเงินที่สูงมากเมื่อเทียบกับเงินเดือนข้าราชการในช่วงเวลาเดียวกัน

สิ่งอำนวยความสะดวก	บ้านนาพอน (81 ครัวเรือน)	บ้านแม่ต๋อมบน (61 ครัวเรือน)	รวมทั้งสิ้น	
			จำนวน (142 ครัวเรือน)	ร้อยละ
คอมพิวเตอร์/โน้ตบุค	10	15	15	10.56
อินเตอร์เน็ตรายเดือน	11	1	12	8.45
จักรยานยนต์	69	48	117	82.39
รถปิ๊กอัพ	54	30	84	59.15

* หนึ่งครอบครัวครอบครองโทรศัพท์มือถือหลายเครื่อง (ขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในครัวเรือน) และโทรศัพท์มือถือส่วนใหญ่เป็นแบบสมาร์ตโฟน

หมายเหตุ: สํารวจข้อมูลระหว่างเดือนมกราคม – มีนาคม 2561

รายได้ที่เพิ่มขึ้นของชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาอันเนื่องมาจากการปลูกและขายมะเขือเทศตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2520 ได้ทำให้พวกเขาตัดสินใจขายพื้นที่ปลูกมะเขือเทศเพิ่มและจัดสรรพื้นที่ซบซ้อนขึ้นด้วย ในขณะที่เดียวกันพวกเขาก็ยังคงต้องปลูกข้าวนาปีไปด้วย

สำหรับพื้นที่นาฝืนซึ่งเป็นที่ราบขนาดเล็กของหมู่บ้านนั้น ชาวไร่บ้านนาพอนและชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ต๋อมบนจะแบ่งช่วงเวลาปลูกข้าวนาปีที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ ชาวบ้านนาพอนมักเริ่มปลูกข้าวนาปีในเดือนสิงหาคมและเก็บเกี่ยวราวธันวาคม จากนั้นพวกเขาจะปลูกมะเขือเทศในที่นาอีกสองรอบ รอบแรกจะปลูกและเก็บเกี่ยวระหว่างมกราคมถึงกลางเดือนเมษายน ขณะที่รอบสองจะเริ่มปลูกกลางเดือนเมษายนและเก็บเดือนกรกฎาคมของทุกปี ส่วนชาวบ้านแม่ต๋อมบนจะเริ่มปลูกข้าวนาปีเดือนมิถุนายนและเก็บเกี่ยวเดือนกันยายน จากนั้นจะปลูกมะเขือเทศอีกสองรอบในเดือนตุลาคมถึงมกราคมและเดือนกุมภาพันธ์ถึงพฤษภาคม สำหรับพื้นที่เชิงเขาหรือพื้นที่ตอยนั้น แม้ว่าพื้นที่เพาะปลูกของชาวบ้านส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติ แต่ชาวไร่และชาวกะเหรี่ยงก็อ้างสิทธิการถือครองที่ดินซึ่งเป็นไร่หมุนเวียนที่ตกทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษและก็มักจะได้รับการอนุโลมให้ใช้ที่ดินจากหน่วยงานรัฐทุกครั้ง ซึ่งการอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของที่ดินตามแบบไร่หมุนเวียนนี้ทำให้ชาวไร่และชาวกะเหรี่ยงแต่ละครัวเรือนมักครอบครองที่ดินทำกินครอบครัวละหลายแปลง

การขายพื้นที่ปลูกมะเขือเทศของหมู่บ้านตั้งแต่ปีพ.ศ. 2525 ได้ทำให้การปลูกพืชบริเวณเชิงเขาเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก จากการเก็บข้อมูลวิจัยช่วงปีพ.ศ. 2559 – 2561 พบว่า ชาวไร่ในหมู่บ้านนาพอนเลิกปลูกข้าวไร่บริเวณเชิงเขาอย่างถาวรแล้วหันไปปลูกมะเขือเทศสองรอบต่อปี คือ (1) ในเดือนเมษายนจนถึงสิงหาคม และ (2) กลางเดือนสิงหาคมจนถึงธันวาคม ขณะที่เดือนมกราคมจนถึงมีนาคมมักปล่อยพื้นที่ให้รกร้างเพื่อพักดินหรือให้ชาวกะเหรี่ยงหมู่บ้านใกล้เคียงเช่าที่ปลูกข้าวไร่ ส่วนในบ้านแม่ต๋อม

บนพบว่าพื้นที่เชิงเขารอบหมู่บ้านส่วนใหญ่ถูกปรับให้โล่งเตียนเพื่อปลูกมะเขือเทศ 2 รอบต่อปี เช่นเดียวกับบ้านนาฟอนและพื้นที่เชิงเขาบางส่วนยังคงมีการปลูกข้าวไร่ในฤดูฝนอยู่บ้าง (ดูตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 ปฏิทินการปลูกพืชของชาวลัวะบ้านนาฟอนและชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ต๋อมบนหลังการขยายพื้นที่ปลูกมะเขือเทศเพื่อการค้า (ปีพ.ศ. 2525 – ปัจจุบัน) จำแนกตามพื้นที่เพาะปลูก

พื้นที่	บ้าน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ที่นา	นาฟอน	มะเขือเทศ 1	มะเขือเทศ 1	มะเขือเทศ 1	มะเขือเทศ 1/ มะเขือเทศ 2	มะเขือเทศ 2	มะเขือเทศ 2	มะเขือเทศ 2	ข้าวนาปี	ข้าวนาปี	ข้าวนาปี	ข้าวนาปี	ข้าวนาปี
	แม่ต๋อมบน	มะเขือเทศ 1	มะเขือเทศ 2	มะเขือเทศ 2	มะเขือเทศ 2	มะเขือเทศ 2	ข้าวนาปี	ข้าวนาปี	ข้าวนาปี	ข้าวนาปี	มะเขือเทศ 1	มะเขือเทศ 1	มะเขือเทศ 1
ที่เชิงเขา	นาฟอน	พัก/ให้เช่า	พัก/ให้เช่า	พัก/ให้เช่า	มะเขือเทศ 1	มะเขือเทศ 1	มะเขือเทศ 1	มะเขือเทศ 1	มะเขือเทศ 1/ มะเขือเทศ 2	มะเขือเทศ 2	มะเขือเทศ 2	มะเขือเทศ 2	มะเขือเทศ 2
	แม่ต๋อมบน	พัก	พัก	พัก	มะเขือเทศ 1	มะเขือเทศ 1	มะเขือเทศ 1	มะเขือเทศ 1	มะเขือเทศ 1/ มะเขือเทศ 2/ ข้าวไร่	มะเขือเทศ 2/ ข้าวไร่	มะเขือเทศ 2/ ข้าวไร่	มะเขือเทศ 2/ ข้าวไร่	มะเขือเทศ 2/ ข้าวไร่

หมายเหตุ: สํารวจข้อมูลระหว่างปีพ.ศ. 2559 – 2561

ข้อมูลจากตารางที่ 3 แสดงให้เห็นว่า หลังการขยายพื้นที่ปลูกมะเขือเทศเพื่อการค้าชาวลัวะและชาวกะเหรี่ยงต่างใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นมากขึ้นเพื่อการปลูกมะเขือเทศ ที่นาริมลำห้วยซึ่งเคยได้พักดินหลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จจะถูกปรับสภาพไปปลูกมะเขือเทศอย่างรวดเร็ว ขณะที่พื้นที่เชิงเขาก็ถูกปรับเปลี่ยนไปปลูกมะเขือเทศเฉลี่ย 2 รอบต่อปี ที่ดินเชิงเขาถูกจัดสรรเพื่อใช้ประโยชน์อย่างเข้มข้นขึ้น และที่ดินบางส่วนยังถูกปรับให้กลายเป็นหนองน้ำขนาดเล็กเพื่อนำน้ำขึ้นมาใช้รดต้นมะเขือเทศยามที่ฝนทิ้งช่วงหรือฤดูแล้ง นอกจากนั้นท่ามกลางการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างเข้มข้นพื้นที่เพาะแปลงใหญ่ปลูกตามเชิงเขาอาจถูกแบ่งออกเป็นหลายแปลงย่อยเพื่อปลูกมะเขือเทศสลับกันโดยคาดหวังว่ามะเขือเทศแปลงหนึ่งแปลงใดอาจออกผลตรงกับช่วงที่มีราคาสูง ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ต๋อมบนรายหนึ่งอธิบายถึงวิธีการแบ่งพื้นที่เชิงเขาเพื่อปลูกมะเขือเทศว่า แต่ละปีเขาจะแบ่งพื้นที่เชิงเขาที่มีอยู่ประมาณ 3 ไร่ ออกเป็น 4 ส่วน แต่ละส่วนจะปลูกมะเขือเทศในช่วงเวลาต่างกัน *แปลง 1* ปลูกมะเขือเทศเดือนกรกฎาคมถึงตุลาคม *แปลง 2* ปลูกมะเขือเทศเดือนพฤษภาคมถึงสิงหาคม *แปลง 3* ปลูกมะเขือเทศเดือนกันยายนถึงธันวาคม และแปลง 4 แบ่งให้เพื่อนบ้านชาวกะเหรี่ยงที่ไม่มีที่นาเช่าปลูกข้าวไร่หรือมะเขือเทศ (สัมภาษณ์นายชา (นามสมมุติ), 17 กันยายน 2559) (ดูภาพที่ 1)

ภาพที่ 1: การแบ่งพื้นที่เชิงเขาเพื่อปลูกพืชของนายชา เกษตรกรบ้านแม่ต๋อมบน (ภาพโดยจิรวัดน์ รักชาติ, กันยายน 2559)

นอกจากนั้นผลจากการวิจัยยังพบความเปลี่ยนแปลงด้านวิถีการผลิตที่เกิดขึ้นซึ่งขัดแย้งกับแนวคิดหรือผลการศึกษาที่ผ่านมาอย่างน้อย 2 ประการ ได้แก่ **ประการแรก** การปลูกข้าวไร่ตามเชิงเขาของชาวลัวะและชาวกะเหรี่ยงบนพื้นที่สูงตามงานศึกษาของ Kunstadter, P., Chapman, E.C., & Sabhasri, S. (1978) และ Katephrom (1998) ถูกลดบทบาทลงไปในสังคมเกษตรพื้นที่สูงเป็นเวลานานกว่า 2 ทศวรรษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบ้านนาพอนที่ชาวลัวะได้ปฏิเสธการปลูกข้าวไร่อย่างสิ้นเชิงโดยให้เหตุผลว่า การปลูกข้าวไร่ทำให้เสียเวลา เปลืองเนื้อที่และแรงงานโดยเปล่าประโยชน์ ไม่สามารถสร้างรายได้ให้ครอบครัว ชาวลัวะได้เปลี่ยนจากการปลูกข้าวไร่บริเวณเชิงเขามาเป็นปลูกมะเขือเทศซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาด สามารถสร้างรายได้เงินสดได้มากกว่าและยังสามารถปลูกได้ 2 – 3 รอบต่อปี ส่วนชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ต๋อมบนก็มีแนวโน้มที่จะละทิ้งการปลูกข้าวไร่เช่นเดียวกับชาวลัวะบ้านนาพอน

ประการที่สอง หลังจากชาวบ้านปลูกมะเขือเทศกันมากขึ้น การลดระยะเวลาในการปลูกข้าวนาปีของแต่ละครอบครัวกลายเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องทำเพื่อที่เจ้าของนาจะได้มีเวลาปลูกมะเขือเทศในแต่ละปีให้มากที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้ ข้าวเมืองปอนซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวพื้นเมืองประจำหมู่บ้านนาพอนกลายเป็นพันธุ์ข้าวที่สร้างปัญหาและกำลังถูกลดบทบาทลงไปเรื่อย ๆ นางสาวอธิบายถึงความเปลี่ยนแปลงเรื่องพันธุ์ข้าวนาปีของหมู่บ้านนาพอนว่า

“คนบ้านนาพอนปลูกข้าวเมืองปอนมานานแล้ว แต่เมื่อสิบปีมานี้นางสาและคนอื่นในหมู่บ้านเปลี่ยนมาปลูกข้าวลาย (ข้าวพันธุ์พื้นเมืองของชาวกะเหรี่ยง) มากขึ้นเพราะแม้ว่าข้าวลายจะรสชาติไม่อร่อยเท่ากับข้าวเมืองปอน แต่มันให้ผลผลิตดีและใช้เวลาน้อยกว่า” (สัมภาษณ์นางสา (นามสมมุติ), 11 กุมภาพันธ์ 2560)

คำกล่าวของนางสาสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงประการสำคัญว่า แม้ข้าวเมืองปอนจะเป็นข้าวพันธุ์ดั้งเดิมที่รับประทานอร่อยกว่าข้าวนาปีพันธุ์อื่น แต่ข้าวพันธุ์นี้ใช้เวลาปลูกยาวนานถึง 5 เดือน อีกทั้งลำต้นข้าวยังอ่อนแอ เสียหายและล้มง่ายจึงทำให้ชาวลัวะบ้านนาพอนหลายรายเริ่มเปลี่ยนมาปลูกข้าวลายที่พวกเขาแนะนำลืตพันธุ์มาจากบ้านแม่ต๋อมบนมากขึ้น เพราะถึงแม้ว่าข้าวลายจะมีรสชาติไม่อร่อยเท่ากับข้าวเมืองปอนแต่ข้าวลายก็ทนทานต่ออุทกภัย ใช้เวลาปลูกสั้นกว่าและให้ผลผลิตต่อไร่ในปริมาณที่มากเพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน

ประเด็นที่สอง การปรับโครงสร้างแรงงานบนพื้นที่สูง: การใช้แรงงานเข้มข้นและการจ้างแรงงานต่างหมู่บ้าน

ปัจจุบันการทำงานในสวนมะเขือเทศบนพื้นที่เชิงเขาขนาดใหญ่ไม่สามารถพึ่งพาเฉพาะแรงงานเครือญาติหรือแรงงานเอามือเอารันได้ ดังนั้นเจ้าของสวนทั้งสองหมู่บ้านจะต้องจ้างแรงงานรับจ้างเพื่อมาช่วยงานในสวนอย่างเร่งด่วน โดยในช่วงเวลาปลูกและดูแลมะเขือเทศชาวไร่บ้านนาพอนมักจ้างชาวกะเหรี่ยงจากหมู่บ้านใกล้เคียงด้วยค่าจ้างคนละ 200 – 250 บาทต่อวัน แต่หากเป็นช่วงเวลาเก็บผลมะเขือเทศอาจต้องเพิ่มค่าแรงให้เป็นวันละ 300 บาท เนื่องจากในช่วงเวลานั้นมักเป็นเวลาที่คนทั้งหมู่บ้านจะแย่งชิงแรงงานกันเพื่อมาเก็บผลมะเขือเทศขายให้เจ้าของโกดังให้ทันก่อนผลมะเขือเทศจะเน่า ดังนั้นการจัดหาแรงงานเพื่อมาช่วยงานในสวนมะเขือเทศต้องพึ่งพาเครือข่ายความสัมพันธ์และความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างชาวไร่บ้านนาพอนและชาวกะเหรี่ยงหมู่บ้านใกล้เคียงด้วย

อย่างไรก็ตามขณะที่การปลูกมะเขือเทศกลายเป็นพืชหลักที่ทั้งชาวไร่และชาวกะเหรี่ยงบนพื้นที่สูงหันมาให้ความสนใจเป็นอย่างมาก ในทางตรงกันข้ามข้าวนาปีกลับได้รับความสนใจน้อยลงและถูกลดความสำคัญลงไป ชาวไร่บ้านนาพอนส่วนมากให้ความสำคัญกับการปลูกข้าวนาปีน้อยกว่าการปลูกมะเขือเทศ หลายรายเห็นพ้องต้องกันว่าการปลูกข้าวนาปีเป็นงานที่เสียเวลา ไม่สร้างรายได้ ดังนั้นพวกเขาจึงจ้างชาวกะเหรี่ยงหมู่บ้านใกล้เคียงมาปลูกข้าวแทนโดยในประเด็นนี้ชาวบ้านนาพอนหลายกล่าวถึงการปลูกข้าวนาปีในทำนองเดียวกันว่า

“ทุกวันนี้คนบ้านนาพอนไม่ปลูกข้าวเองแล้ว ส่วนใหญ่จะจ้างคนกะเหรี่ยงมาปลูกข้าวหรือทำสวนแทนเรา เราเอาเวลาไปปลูกมะเขือเทศดีกว่า ไม่อยากปลูกข้าว มันเสียเวลา ไม่พอเลี้ยงลูก” (สัมภาษณ์นายปา (นามสมมุติ), 15 กันยายน 2559; สัมภาษณ์นางติ (นามสมมุติ), 26 มกราคม 2560; สัมภาษณ์นางสา (นามสมมุติ), 11 กุมภาพันธ์ 2560; สัมภาษณ์นายป้อ (นามสมมุติ), 27 มกราคม 2560)

ท่ามกลางสถานการณ์ดังกล่าวนายมา ผู้เฒ่าชาวไร่บ้านนาพอนวัย 88 ปี และอดีตกำนันตำบลบ่อหลวงปีพ.ศ. 2528 – 2535 ได้แสดงความห่วงใยถึงความเปลี่ยนแปลงที่อาจนำไปสู่ความยากลำบากของชาวไร่ในหมู่บ้านว่า

“อีกหน่อยคนไร่บ้านเราจะต้องไปซื้อข้าวจากคนกะเหรี่ยงมากขึ้นแล้ว เพราะคนไร่ไม่ค่อยทำนาอีก” (สัมภาษณ์นายมา (นามสมมุติ), 12 เมษายน 2559)

การหันมาให้ความสำคัญกับการปลูกมะเขือเทศมากกว่าข้าวนาปีของชาวไร่บ้านนาพอน ทำให้เกิดการจ้างงานในหมู่บ้าน 3 รูปแบบ ได้แก่

รูปแบบแรก การจ้างแบบผ่ากิ่ง ชาวไร่บ้านนาพอนผู้เป็นเจ้าของนาตกลงจ้างชาวกะเหรี่ยงมาปลูกและเกี่ยวข้าวให้โดยจะแบ่งค่าตอบแทนเป็นข้าวเปลือกให้ผู้รับจ้างในสัดส่วน 2 ใน 3 ส่วน หากชาวไร่เจ้าของนาไม่ได้เป็นผู้ลงทุนลงแรงเลย แต่ถ้าเจ้าของนาเป็นผู้ารถไถนา จ่ายค่าน้ำมัน หรือลงทุนอย่างอื่น เจ้าของนาจะได้ข้าวเปลือกส่วนแบ่ง 2 ส่วน อีก 1 ส่วนจะเป็นของผู้รับจ้าง แต่จากการสัมภาษณ์

เชิงลึกพบว่า การจ้างแบบผ่ากิ่งกับชาวกะเหรี่ยงก็มีข้อเสียคือ เมื่อแรงงานชาวกะเหรี่ยงปลูกข้าวเรียบร้อยแล้ว พวกเขามักไม่ใส่ใจมาดูแลข้าวจึงทำให้ข้าวเปลือกที่ได้มีผลผลิตน้อย

รูปแบบที่สอง การจ้างแรงงานรายวันและการจ้างงานล่วงเวลา เป็นการจ้างแรงงานชาวกะเหรี่ยงมาปลูกข้าวนาปีและพืชอื่นเป็นรายวัน โดยเจ้าของนามักเป็นผู้หว่านกล้าเองและอาจลงแรงร่วมกับแรงงานรับจ้างด้วย ส่วนแรงงานจะได้ค่าตอบแทนเป็นเงินสด วันละ 200 บาท นอกจากนี้การรับจ้างรายวันในบ้านนาพอนยังคงเห็นได้จากงานประเภทอื่นด้วย เช่น การรับจ้างเพาะกล้ามะเขือเทศ การรับจ้างในโกดังรับซื้อผลผลิตเกษตร เป็นต้น ซึ่งค่าแรงของการจ้างรายวันจะต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับลักษณะของงานและช่วงเวลาทำงาน เช่น หากอยู่ในช่วงเพาะปลูกหรือเก็บเกี่ยว เจ้าของโรงเพาะกล้าและเจ้าของโกดังอาจต้องลงทุนจ้างแรงงานรายวันด้วยค่าตอบแทนที่สูงขึ้น เป็น 250 บาทต่อวัน หรืออาจมีสิ่งดึงดูดใจอื่นคือ การจ่ายค่าจ้างทำงานล่วงเวลาที่มักจะจ่ายเป็นเงิน 100 – 150 บาท ต่อการทำงานเพิ่มอีก 3 ชั่วโมง

รูปแบบที่สาม การจ้างเหมา ส่วนใหญ่การจ้างด้วยวิธีนี้จะใช้กับการปลูกมะเขือเทศและพืชอื่นที่ต้องการความรวดเร็วและประณีต การจ้างเหมาจะเป็นการมอบหมายงานบางอย่างให้แรงงานทำและหลังจากงานเสร็จก็จะได้รับค่าตอบแทนตามที่ตกลงกันไว้ โดยการจัดหาแรงงานมาทำงานผู้ว่าจ้างมักปล่อยให้เป็นที่ของตัวแทนของแรงงานรับจ้าง ดังกรณีของนางสา เจ้าของนาที่จ้างแรงงานชาวกะเหรี่ยงจากบ้านแม่ลายใต้เพื่อมาขึ้นแปลงปลูกมะเขือเทศบนที่นาของตน ซึ่งนางสาตกลงกับตัวแทนแรงงานว่าจะจ้างให้แรงงานเป็นผู้รับเหมาขึ้นแปลงปลูกมะเขือเทศให้บนที่นาในราคาเหมาทั้งสิ้น 3,300 บาท (2 ไร่) แต่หน้าที่ในการจัดหาแรงงานเป็นภาระของผู้รับเหมาทั้งหมด

จึงเห็นได้ว่าแม้ข้าวนาปีจะยังคงมีความสำคัญในฐานะเป็นหลักประกันความเสี่ยงในการดำรงชีพของครอบครัวตลอดปี แต่เนื่องจากการปลูกข้าวนาปีมักเสียเวลาและไม่สามารถสร้างรายได้ให้กับชาวลัวะบ้านนาพอนเจ้าของนาได้ ดังนั้นชาวลัวะบ้านนาพอนจึงต้องจ้างชาวกะเหรี่ยงหมู่บ้านใกล้เคียงมาปลูกข้าวนาปีและรับจ้างปลูกพืชชนิดอื่น ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้ทำให้เกิดการรับจ้างบนพื้นที่สูงในรูปแบบที่หลากหลายขึ้น และขณะเดียวกันในบางช่วงเวลาแรงงานรับจ้างก็มักได้เปรียบและมีสิทธิเลือกจะรับงานใดก็ตามเพื่อให้ได้รับค่าตอบแทนหรือผลประโยชน์สูงสุด

วิวาทะท้ายบท: การอภิปรายผลและข้อถกเถียงบางประการ

ผลการศึกษาทำให้เข้าใจกระจ่างว่า ปัจจุบันชาวลัวะและชาวกะเหรี่ยงบนพื้นที่สูงอาจไม่ได้ผูกติดกับการปลูกข้าวนาปีหรือข้าวไร่เพื่อใช้ยังชีพอีกต่อไปดังงานศึกษาของ Kunstadter (1978) Katephrom (1998) และ Yamabhai (2013) ได้อธิบายไว้ แต่กลุ่มคนเหล่านี้กำลังปรับตัวด้วยการขยายพื้นที่ปลูกพืชเชิงพาณิชย์มากขึ้น ซึ่งข้อได้เปรียบอย่างน้อย 3 ประการที่ทำให้มะเขือเทศกลายเป็นพืชพาณิชย์ที่นิยมปลูกกันมากบนพื้นที่สูงทำให้เกษตรกรผู้ปลูกได้รับรายได้เงินสดเป็นกอบเป็นกำมากกว่าพืชเชิงเดี่ยวชนิดอื่น เช่น ยางพารา ปาล์ม มะม่วง ลำไย ฯลฯ คือ หนึ่ง มะเขือเทศเป็นพืชพาณิชย์ที่ปลูกได้ดีบนพื้นที่สูงอากาศหนาวเย็นที่อุณหภูมิเฉลี่ย 25 องศาเซลเซียสตลอดทั้งปี สอง มะเขือเทศเป็นพืชล้มลุกที่

สามารถปลูกบนพื้นที่สูงได้สูงสุด 3 รอบต่อปี (รอบละ 3 เดือน) และใช้ต้นทุนการผลิตที่ไม่สูงมากนัก และ สาม ตลาดผักและผลไม้สดที่รับซื้อมะเขือเทศมีหลายระดับทั้งตลาดภาคกลาง เช่น ตลาดไท ตลาดสี่มุมเมือง ปากคลองตลาด และตลาดระดับภูมิภาค เช่น ตลาดขอนแก่น ตลาดเชียงราย ตลาดราชบุรี และตลาดในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ

ด้วยสภาวะการขยายพื้นที่ปลูกมะเขือเทศและลักษณะเฉพาะที่ได้เปรียบของการปลูกมะเขือเทศบนพื้นที่สูงเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มคนบนพื้นที่สูงได้ถูกผูกโยงเข้ากับระบบตลาด ความทันสมัยและความเป็นเมืองอย่างซับซ้อน ซึ่งลักษณะของการผูกโยงดังกล่าวเกิดจากเงื่อนไขโครงสร้างอำนาจจากบนลงล่าง (agrarian transition from above) ซึ่งแม้ว่าในกรณีนี้รัฐอาจไม่ได้เข้าไปมีบทบาทโดยตรงในการผลักดันเชิงนโยบายมากนักก็แต่การผลักดันทางอ้อมจากบางหน่วยงาน เช่น การให้เกษตรกรกู้เงินเพื่อทำเกษตรของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) แต่ในหมู่บ้านพื้นที่ศึกษาพบว่ามีการเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรเริ่มจากอำนาจของนายทุนหรือพ่อค้าจากตลาดพื้นราบเข้าไปมีส่วนผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ตั้งแต่ช่วงกลางทศวรรษที่ 2520 จนทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านวิถีการผลิตบนพื้นที่สูงอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาถึงลักษณะการเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรจากรอบแนวคิดของ Koninck (2004) พบว่าการปรับโครงสร้างการผลิตที่หมู่บ้านพื้นที่ศึกษาทำให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนใน 4 ประการ

ประการแรก การผลิตที่เข้มข้นและการขยายพื้นที่ผลิตที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะการผลิตอย่างเข้มข้นเพื่อปลูกมะเขือเทศในที่ราบริมลำห้วยและที่เชิงเขาตลอดทั้งปี ทั้งยังเกิดการขยายพื้นที่เพาะปลูกมะเขือเทศตามแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติรอบหมู่บ้านโดยอ้างสิทธิการถือครองที่ดินตามจารีตประเพณี

ประการที่สอง เกิดการผนวกผสมผสานเข้ากับระบบตลาดพื้นราบอย่างแนบแน่น โดยหลังทศวรรษที่ 2520 พ่อค้าตลาดพื้นราบและเจ้าของโกดังบ้านนาฟอนกลายเป็นผู้ปฏิบัติการสำคัญในการขับเคลื่อนและส่งเสริมให้เกิดการปลูกมะเขือเทศมากขึ้นเพื่อป้อนสู่ตลาดพื้นราบ

ประการที่สาม เกิดการเคลื่อนย้ายของแรงงานในภาคเกษตร โดยการเคลื่อนย้ายแรงงานดังกล่าวเป็นการเคลื่อนย้ายที่มีลักษณะการเคลื่อนย้ายของแรงงานชาติพันธุ์ระหว่างหมู่บ้านภายในเขตพื้นที่สูงบนพื้นฐานเครือข่ายความสัมพันธ์และความสัมพันธ์แบบพี่น้อง ซึ่งต่างจากการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรออกไปสู่ภาคอุตสาหกรรมตามแนวคิดของ Rigg (2001) หรือนักวิชาการสายมาร์กซิสต์มักอธิบายว่า เมื่อระบบทุน ระบบตลาด และความทันสมัยได้เข้าไปสู่สังคมเกษตรกรรมแล้ว สังคมเกษตรจะสูญสลายไปและชาวนาที่ยากจนหรือไม่มีทุนก็จะถูกเบียดขับออกนอกภาคเกษตรให้กลายเป็นแรงงานรับจ้างนอกภาคเกษตร

ประการที่สี่ ชาวไร่และชาวกะเหรี่ยงทั้งสองหมู่บ้านถูกผูกโยงเข้ากับระบบตลาดและทุนอย่างซับซ้อนขึ้น ภายในหมู่บ้านเกิดการกลายเป็นเมืองและความเป็นอุตสาหกรรมมากขึ้น กล่าวคือ คนในหมู่บ้านครอบครองสิ่งอำนวยความสะดวกนานับประการและติดต่อสื่อสารผ่านระบบอินเทอร์เน็ต เช่นเดียวกับคนในเมือง เกิดโกดังรับซื้อผลผลิตกว่า 20 โกดังในบ้านนาฟอน รวมถึงร้านค้าและสถาน

บริการในชุมชนหลายประเภท เช่น บริษัทขนส่งผลผลิต ร้านขายของชำ ร้านก๋วยเตี๋ยว ร้านเสริมสวย ร้านล้างรถ อู่ซ่อมรถ ปั้มน้ำมัน ฯลฯ นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตเข้าสู่การปลูกพืชพาณิชย์ยังผลักดันให้โกดังฯเริ่มปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหารจัดการให้ทำงานแบบอุตสาหกรรมมากขึ้น โกดังขนาดใหญ่หลายโกดังมีการจ้างแรงงานประจำ จ้างแบบชั่วคราวและจ้างงานนอกเวลา มีการรักษาความปลอดภัยด้วยกล้องวงจรปิดในโกดัง มีระบบการจัดทำบัญชีและเอกสารการเงินอย่างเป็นทางการ เป็นต้น

อีกทั้งยังพบว่านอกจากการเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรยังทำให้การปลูกข้าวนาปีลดความสำคัญและการปลูกข้าวไร่ใกล้สูญหายไปแล้ว การเปลี่ยนผ่านดังกล่าวยังทำให้เกิดการจ้างแรงงานหลากหลายกว่าสังคมเกษตรในอดีตที่มุ่งใช้เฉพาะแรงงานครัวเรือนและแรงงานเอามือเอารวัน โดยระบบการจ้างงานรูปแบบใหม่ในพื้นที่ศึกษามีอย่างน้อย 3 แบบ ที่คล้ายกับการจ้างแรงงานในพื้นที่ราบดังงานศึกษาของ Ganjanapan (1989) ได้แก่ การจ้างแบบผ่ากึ่ง การจ้างแรงงานรายวัน และการจ้างเหมา แต่การเกิดรูปแบบที่หลากหลายของการจ้างงานบนพื้นที่สูงในบทความนี้ทำให้เห็นถึงประเด็นที่แตกต่างไปบางประการคือ บนพื้นที่สูงเจ้าของที่นาอาจไม่ใช่ผู้ที่กุมความได้เปรียบเสมอไป เพราะภาวะความต้องการแรงงานบนพื้นที่สูงทำให้แรงงานรับจ้างเหล่านี้มีอำนาจต่อรองมากกว่าเมื่อเทียบกับแรงงานภาคเกษตรพื้นที่ราบและแรงงานในระบบอุตสาหกรรม เพราะภายใต้ช่วงเวลาที่เกษตรกรต้องการปลูกหรือเก็บเกี่ยวข้าวนาปี และมะเขือเทศ มักเป็นช่วงเวลาเดียวกันทั้งพื้นที่จึงทำให้เกิดการช่วงชิงแรงงานและการแข่งขันกันให้ค่าตอบแทนกับแรงงานในอัตราสูงสุดเพื่อจูงใจให้แรงงานมาทำงานในไร่ นาหรือสวนของตน

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

สังคมเกษตรบนพื้นที่สูงได้ถูกผูกโยงเข้ากับทุนและระบบตลาดอย่างต่อเนื่องผ่านการขยายพื้นที่ปลูกมะเขือเทศและพืชพาณิชย์หลายประเภท ท่ามกลางปรากฏการณ์ดังกล่าวชาวลัวะและกะเหรี่ยงต่างปรับตัวด้วยการเปลี่ยนวิธีการผลิตโดยหันไปพึ่งพิงการปลูกและการค้ามะเขือเทศ (และพืชพาณิชย์อื่น) การตัดสินใจขยายพื้นที่ปลูกมะเขือเทศไปยังบริเวณพื้นที่ราบและเชิงเขารอบหมู่บ้าน ต้องคำนวณและแบ่งพื้นที่ปลูกเป็นหลายส่วนเพื่อเพาะปลูกตลอดทั้งปี แต่อย่างไรก็ตามชาวลัวะและกะเหรี่ยงในหมู่บ้านพื้นที่ศึกษา (โดยเฉพาะชาวลัวะบ้านนาพอน) ก็ยังต้องให้ความสำคัญกับการมีข้าวเปลือกไว้ในถังฉางเพื่อบริโภคในครัวเรือน แต่แทนที่พวกเขาจะปลูกข้าวไว้กินเอง พวกเขากลับพยายามเสาะหาและจ้างแรงงานต่างหมู่บ้านด้วยรูปแบบต่าง ๆ เช่น จ้างเหมา จ้างผ่ากึ่ง จ้างรายวัน เพื่อให้มาช่วยปลูกข้าวในที่นาขณะที่เจ้าของนาใช้เวลาเดียวกันนั้นไปปลูกมะเขือเทศบนที่เชิงเขาหรือหมู่บ้านเพื่อสร้างรายได้เงินสด

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายของบทความวิจัยชิ้นนี้คือ หน่วยงานรัฐหรือผู้เกี่ยวข้องควรทบทวนให้ความสำคัญกับการปลูกและการค้าพืชพาณิชย์ที่เกี่ยวข้องกันตั้งแต่ต้นทางคือพื้นที่สูงจนถึงปลายทางคือตลาดพื้นราบให้มากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นงานวิจัยนี้ยังสร้างความตระหนักและเสนอแนะอีกประการหนึ่งว่าขณะนี้กลุ่มชาติพันธุ์พื้นที่สูงไม่ได้อยู่ในสภาวะโง่ จน เจ็บ อีกต่อไปแล้ว แต่พวกเขา กำลังปรับตัวก้าวเข้าสู่ความทันสมัยและการกลายเป็นเมืองอย่างซับซ้อน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องต้องให้ความสำคัญกับความเปลี่ยนแปลงบนพื้นที่สูงไม่ว่าจะเป็น การผลิตที่เข้มข้น การขยายพื้นที่ผลิต การผนวกรวมกับทุนและ

ระบบตลาด การเคลื่อนย้ายแรงงาน รวมถึงการกลายเป็นเมืองและเป็นอุตสาหกรรม ที่นับวันจะเกิดมากขึ้นในพื้นที่สูง เพื่อที่จะทำให้การดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศเป็นไปอย่างถูกต้อง เสมอภาคและเท่าเทียมกัน *สำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไปควรจะทำให้ความสำคัญกับการศึกษาถึงรูปแบบความหลากหลายของแรงงานรวมถึงการจัดการแรงงานภาคเกษตรบนพื้นที่สูงให้มากยิ่งขึ้น เพราะรูปแบบการจ้างงานบนพื้นที่สูงปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปหลายทิศทางและซับซ้อนมากขึ้น การศึกษาระบบแรงงานพื้นที่สูงที่ซับซ้อนมากขึ้นจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับแรงงานบนพื้นที่สูงแบบใหม่ ๆ เช่น การจัดการด้านสวัสดิการ การแก้ปัญหาการเอารัดเอาเปรียบ การป้องกันการขาดแคลนแรงงานบนพื้นที่สูง เป็นต้น*

เอกสารอ้างอิง

- Baulaung Municipal District. (2016). *General Information: Population* [In Thai]. Retrieved November 15, 2016, from Baulaung Municipal District website: <http://www.govsite.com/baulaung/content>.
- Baulaung Municipal District. (2017). *Building and Land Tax Payment in 2017* [In Thai]. Baulaung Municipal District.
- Chiang Mai Provincial Agricultural Extension Office. (2017). *Agricultural Basic Information* [In Thai]. Retrieved October 10, 2017, from Chiang Mai Provincial Agricultural Extension Office website: <http://www.chiangmai.doae.go.th>.
- Choochat, C. (2002). *Travelling (Pack-ox) Merchants: The Beginning of Village Trading in Northern Thailand (1855 – 1960)* [In Thai]. Chiang Mai: Sansilp.
- Das, R. (2001). Class, Capitalism and Agrarian Transition: A Critical Review of Some Recent Arguments. *The Journal of Peasant Studies*, 29(1), 155 – 174.
- Drahmoune, F. (2013). Agrarian Transition, Rural Resistance and Peasant Politics in Southeast Asia. *Journal of Current Southeast Asia Affairs*, 32(1), 111 – 139.
- Ganjanapan, A. (1989). Conflicts over the Development and Control of Labor in a Northern Thai Village. In Hart, G., Turton, A., & White, B., *Agrarian Transformations: Local Processes and the State in Southeast Asia* (pp. 98 – 122). Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Katephrom, S. (1998). *Lua do upland rice framing, Tai do paddy farming* [In Thai]. Chiang Mai: Ming Muang Printing.
- Koninck, R.D. (2004). The Challenges of the Agrarian Transition in Southeast Asia. *LABOUR, Capital and Society*, 37, 285 – 288.

- Kunstadter, P. (1978). Subsistence Agricultural Economics of Lua and Karen Hill Farmers, Mae Sariang District Northwestern Thailand. In Kunstadter, P., Chapman, E. C., & Sabhasri, S., *Farmer in the Forest: Economic Development and Marginal Agriculture in Northern Thailand* (pp. 74 – 133). Honolulu: University Press of Hawaii.
- Kunstadter, P., Chapman, E. C., & Sabhasri, S. (1978). *Farmer in the Forest: Economic Development and Marginal Agriculture in Northern Thailand*. Honolulu: University Press of Hawaii.
- Manivong, V. (2014). *Agrarian Transition in Lowland Southern Laos: Implications for Rural Livelihoods*. A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, School of Agriculture and Food Sciences, University of Queensland.
- Omkoï Tambon Administrative Organization. (2016). *General Information* [In Thai]. Retrieved November 15, 2016, from Omkoï Tambon Administrative Organization website: <http://www.Omkoï.go.th>.
- Rigg, J. (2001). *More than the Soil: Rural Change in Southeast Asia*. Harlow: Prentice Hall.
- Stoler, A. L. (1989). Rice Harvesting in Kali Loro: A Study of Class and Labor Relations in Rural Java. In Taylor, J., & Turton, A., *Sociology of Developing Societies: Southeast Asia* (pp. 111 – 122). London: Macmillan.
- Yamabhai, J. (2013). One Ethnic Group, Two Locales, and Three Presences: Lifeworld of Lawa in Chiang Mai Province [In Thai]. *Journal of Language and Culture*, 32(1), 31 – 46.
- Zhan, Q.F. (2012). The Political Economy of Contract Farming in China's Agrarian Transition. *Journal of Agrarian Change*, 12(4), 460 – 483.

ผู้ให้สัมภาษณ์

- 1) นายหนู (นามสมมุติ), อายุ 88 ปี, ผู้เฒ่าชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ต๋อมบน, 10 มกราคม 2559
- 2) นายมา (นามสมมุติ), อายุ 88 ปี, ผู้เฒ่าชาวลัวะบ้านนาฟอนและอดีตกำนันตำบลบ่อหลวง, 12 เมษายน 2559
- 3) นายชา (นามสมมุติ), อายุ 43 ปี, ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ต๋อมบน, 17 กันยายน 2559
- 4) นางสาว (นามสมมุติ), อายุ 60 ปี, เกษตรกรบ้านนาฟอน, 11 กุมภาพันธ์ 2560
- 5) นายปา (นามสมมุติ), อายุ 56 ปี, เกษตรกรชาวลัวะบ้านนาฟอน, 15 กันยายน 2559
- 6) นางดี (นามสมมุติ), อายุ 67 ปี, เกษตรกรบ้านนาฟอน, 26 มกราคม 2560
- 7) นายบ้อ (นามสมมุติ), อายุ 80 ปี, ผู้เฒ่าชาวลัวะบ้านนาฟอน, 27 มกราคม 2560